

СЪЧИНЕНИЕ ПО АНАЛОГИЯ – БАСНИ С ГЕРОИ ПРЕДМЕТИ (ШЕСТИ КЛАС)

Канелия Колева

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

This paper investigates the task of composition (essay-writing) by analogy in teaching literature to 6th-grade students, whilst situating it in the context of the fable – itself firmly planted in the principle of analogy. This type of text proves especially appropriate for such kind of creative student’s written work. The topic is introduced and explained through a methodological model. After the completion of the essay-writing process there follows a summary of the varieties of analogy used respectively. Thus, essay-writing by analogy is seen to gradually develop logical and imaginative thinking in 6th-grade students.

Key words: composition (essay-writing), analogy, model, thinking

Баснята като дидактически жанр се основава на аналогията. Съответствието между неявни подобия е основа на алегорията (иносказанието). Повествователният компонент в баснята е органически свързан с поучително-изобличителния. Старинният произход на този жанр се обяснява с етапното възприемане на човешкото мислене на художествената условност. Конструкцията „израз, в който се говори за един предмет, а се подразбират други“ е конкретизация на идея или мисъл чрез образ, в който е вложен преносен смисъл. Алегорията се основава на съпоставимостта между две прояви, едната от които има абстрактен идеен смисъл, а другата – конкретен.

Баснята е народният вариант на каноничната притча. Общото между тях е, че не произхождат от развит сюжет, а от характерен пример с дълбок житейски смисъл. Антитезата и паралелизмът са стилистични и композиционни способности за съпоставяне на два образа, две ситуации, за да изпъкнат сходствата или различията помежду им. Аналогия се среща в басните на различни нива: между образите, ситуацияите, заглавията, сентенциите. Този стилистичен похват се проявява в този жанр най-вече на финала, в поучението. Аналогиите за умозаключение

по модел в басните въвеждат паремиите, така че да съчетават поуката на разказа с народната пословица или поговорка (1, 2).

Аналогията се проявява и като симетрия между явленията и персонажите. Разрушената симетрия в басните се представя чрез изграждането на образите в една посока чрез отключващото събитие (антагонистът е разкрит). При тържеството на справедливостта чрез поука се възстановяват хармоничните отношения. Основният жанров елемент е възстановената симетрия – на нравствено, социално и естетическо ниво.

Дидактично-поучителният и изобличителен характер на този жанр се проявява най-вече в моралната, социалната и естетическата сфера – основните битийности на човека. Още през Възраждането у нас баснята, която е основен жанр в литературното обучение с оглед на рационализма и утилитарността на образователните технологии, се използва, за да се осъществят аналогии от абстрактния идеен смисъл към конкретна житейска ситуация. През 1873 г. габровският учител Илия Христович издава „Басни“ (Кн. 1, Русе) с особен методически похват, чрез който свързва съдържанието на баснята с аналогия от житейската практика. Творбата „Лебед, рак и щука“ завършва със следното пренасяне: „Ето, че у таквизи съдружници, то се знае, че работата не върви и не може тръгна, както и колата в баснята, в които се бяха впрегнали лебед, рак и щука. Но при това, ако е било съдружничество за търговия, случва се и тъй ще се простим със сирмийката си, пък ако си дал и най-добрата парица, то току нарамй торбичката и върви по просия“. Подобни житейски аналогии са своеобразно дописване на баснята, което в методическата практика в края на XIX и първата половина на XX век е често използвана задача за учениците, които я свързват с житейския си опит. Този методически похват е бил в съгласие с теоретичното разбиране за баснята, чиято същност се изразява с това, че тя трябва да се разкаже като някакъв частен случай (Лесинг, Потенбя). Л. С. Виготски не оспорва тази теза, но не приема еднопосочността на аналозиите – от абстрактното към действителното, от общото към частното, защото според него тази действителност, която се разкрива в басните, не бива да се смесва с „действителността в обикновения смисъл на тази дума“ (3). Ето защо методическият механизъм за създаване на басни в училище не трябва да се основава само на дописването, при което се получава еднопосочност на аналозиите, свързани с житейския опит на учениците, а на творчески съчинения, при които предметността добива смисъл чрез художествената условност. Така аналогията се активира чрез въображението, чрез приказния модел, а не чрез рационалистичното пренасяне към действителността. За целта проведохме методически експеримент през учебната 2010–2011 г. на тема:

„Басни с герои предмети“ с ученици от VI а и VI г клас в ОУ „Райна Княгиня“ – град Пловдив, с базов учител Петя Динкова.

Дидактическите дейности бяха организирани в следната последователност:

1. Характер на зададената тема на учениците – обяснителни нива.

2. Въвеждане на модел, по който учениците да работят. Колко в процентно отношение от учениците работят по модела. В каква степен аналогията е свързана с модела и поражда оригиналност.

3. Характеристика на аналозиите:

– Създаване на басни с герои предмети – процент на ученици, които използват приказния модел. Защо не се порождат аналогии с предмети извън бита и ако се порождат, то какви са те.

– Аналогии за умозаключения по модел – въвеждането на сентенция по аналогия, така че да се съчетават поуката на баснята с народна поговорка или пословица.

– Аналогии за възстановяване на симетрията – на нравствено, социално и естетическо ниво, и аналогии за разрушаване на симетрията. Как се възстановява симетрията – чрез поуката или чрез разказа и каква е ролята на аналогията в този случай. Защо учениците не могат да възстановят симетрията чрез разказа, а успяват чрез поуката, която най-често е въведена аналогия по модел?

По първия пункт – създаване на басни с герои предмети – всички ученици използват герои с предмети от бита и техниката:

1. метла, тенджерата, чадър;
2. два котлона;
3. свещник и лампа;
4. сейф и портмоне;
5. тиган и мивка;
6. топка от прежда и игла;
7. перде и врата;
8. огледало и стъкла;
9. лампа и свещ;
10. лодка и кола;
11. пирон и огледало;
12. брадва и чук;
13. две коли;
14. две тави.

Битовите предмети могат да се класифицират по аналогии по няколко признака: близки по функционалност, по външен вид и по опозиции.

Близки предмети за герои за басни са използвани най-вече в сферата на готвенето – два котлона, две тави, тиган и мивка. Двата котлона са представени в опозиция – малък – голям с аналогии, отправящи в социалната сфера. Сейфът и портмонето, свещникът и лампата, двете коли – „надутата и ожулената, развалената“, също са представени като израз на народната мечта по-слабият социално да е победител с практичност, хитрост и ум. Метлата, тенджерата и чадърът показват полезността на различните функции на предметите. Топката от прежда и иглата представят силата на съвместимостта, задружието и бързината на общата дейност. Брадвата и чукуът също си помагат. Пиронът и огледалото също се допълват.

От героите предмети преобладават такива от домакинската сфера, най-позната за децата, израстващи в нея с основно впечатляващи ги и вдъхновяващи ги дейности и области: готвене, чистене, шиене, осветление, дърводелство, естетика – огледало и стъкла, пирон и огледало, перде и врата. Красотата в дома се отразява в стъклата и огледалата. Сейфът и портмонето са от сферата на парите, необходими за купуването. Техническите предмети се представят с колите и лодките – транспортните средства за придвижване по различни повърхности.

Среща се и приказният модел при създаване на басни с герои предмети, независимо от това, че предметите са от бита и реалния живот. Приказното начало е свързано със състезанието (облога), по време на което надделява по-добрият. По-малките в социално отношение са носители на по-високи нравствени добродетели. Приказното начало се проявява с неопределителните времеви маркери – „Един ден“ – („Брадвата и чукуът“, „Пиронът и огледалото“, „Лампата и свещта“), „Веднъж“ – („Свещник и лампа“), „Имало една тава, една много надута кола“ („Състезанието“, „Надутата кола“).

Състезание има почти навсякъде, за да изпъкне по-добрият – двете тави, двете коли, свещник и лампа, свещ и лампа, тиган и мивка, пирон и огледало, сейф и портмоне, метлата, тенджерата и чадърът, лодката и колата, пердето и вратата, огледалото и стъклата. При двата котлона трудолюбивият побеждава с кротостта и изпълнителността си. При топката от прежда и иглата и брадвата и чука има взаимодействие, което помага в трудни моменти. При тримата герои (метлата, тенджерата и чадъра) победителят не спори, „само си мълчи“, но отключващата ситуация, възстановяваща симетрията и справедливостта

ността в баснята, го издига морално най-високо. Завистливата лодка сама се съревновава и сама се наказва. На „третия ден“ (обикнатото приказно свещено число) пердето не получава очакваната благодарност от вратата. При огледалото и стъклата спорът отново е между многото персонажи, но побеждава „смълчаното огледало“, което с чувство на заслужено превъзходство се засмива на глупостта им.

По-малкото портмоне, по-малкият портфейл, по-старата кола, по-традиционният предмет (свещникът) побеждават с упоритост, вяра, практичност, скромност, убеденост в ценността и силата си.

Вторият вид от дидактическите дейности за създаване на съчинение по аналогия – басня с герои предмети, включва аналогии за умозаклучения по модел – въвеждането на сентенция по аналогия, така че да се съчетават поуката на баснята с народна поговорка или пословица.

1. „Метлата, тенджерата и чадърът“ – „Недей много да се перчиш, за да не станеш за смях!“;
2. „Двата котлона“ – „Мързелите нямат място сред нас!“;
3. „Сейфът и портмонето“ – „Колкото и да си малък, пак можеш да свършиш работа!“;
4. „Тиганът и мивката“ – „Не се хвали, ако не казваш истината!“;
5. „Топка от прежда и игла“ – „Приятел в нужда се познава“;
6. „Пердето и вратата“ – „Не всички са благодарни и не всички връщат услугите. Така е и с хората“;
7. „Огледалото и стъклата“ – „Тези, които много говорят и се хвалят, са празноглавци“;
8. „Лампата и свещта“ – „Не хвъркай толкоз нависоко, да не паднеш на боклука!“;
9. „Лодката и колата“ – „Не се занимавай с неща, които не ти подхождат, защото често ще страдаш!“;
10. „Пиронът и огледалото“ – „Всички предмети са полезни за хората и всеки един от тях върши полезна работа“;
11. „Брадва и чук“ – „На доброто се отвръща с добро“;
12. „Надутата кола“ – „Който хвърчи високо, ниско пада“;
13. „Състезанието“ – „Трябва да имаш вяра, за да спечелиш, независимо дали си силен, или слаб“.

От 14 ученици само един не е подкрепил поуката в баснята с пословица – 0,14 %, но и там се долавя дидактичен финал – „и свещникът отново засиял“. Това е показателно за родовата свързаност на дидактическите жанрове с паремииите, събиращи в лаконични фрази обобщена-

та идея на творбата. Това са първият вид аналогии за умозаклучения по модел, така че да съчетават поуката на баснята с народна поговорка или пословица. До аналогията се достига в повечето случаи като естествено присъща и изхождаща от разказа. Повтарят се често и изрази от самата басня – „А Марта си казала, че ще я победи, няма значение имаш или нямаш вяра“, „Състезанието“, „Сейфът и портмонето“ – „Всеки ден собственикът се чудеше защо си е взел сейф, когато не му върши работа“. Логическият преход често се изразява с фразата: „Поуката в тази басня е.“ – „Лодката и колата“, „Сейфът и портмонето“. В диалогичния вариант на баснята със заглавие пословица – „Тиганът и мивката“ – „Тиганът искал да се направи на това, което не е“, финалната сентенция „Не се хвали, ако не казваш истината!“ е като заключителен лайтмотив – един вид „трети глас на разказвача“ на спора на двамата герои – мивката и тигана. Характерната за драмата диалогичност е подчертана и на ниво цветни рисунки на участниците в спора. Конкретни маркери, свързващи разказа с финалната поука, са „Така разбирате, че...“ – „Състезанието“, „За това народът е казал:...“ – „Метлата, тенджерата и чадърът“, „За това...“ – „Лампата и свещта“, „Така е и с хората“ – „Огледалото и стъклата“. Един условен трети долавящ се повествователен финален глас се проявява и в баснята „Двата котлона“ – отново с изведена пословица и на ниво заглавие: „Мързеливите нямат работа сред трудолюбивите“, в сравнение със заключителния акорд: „Мързеливите нямат място сред нас!“.

Значително по-малък брой ученици – 0,42 %, прилепват финалната сентенция като даденост отвън – „Надутата кола“, „Брадва и чук“, „Топка от прежда и игла“. Това е по-лесният вариант – съдържанието на разказа да се направи умозаклучение по модел – сентенцията се въвежда по аналогия пряко, докато преобладаващият вариант (което е особено радващо) е, че шестокласниците предпочитат метафоричния пренос – умозаклучение по аналогия, естествено присъща и изхождаща от разказа. Различните свързващи и обобщаващи финални маркери говорят за добре овладяна езикова грамотност, образно мислене и умение да се предава структурата на баснята в по-художествените ѝ форми.

В титрологичен аспект ученическите писмени съчинения показват превес на традиционните дихотомни заглавия, визиращи двата главни персонажа антагонисти: „Топка от прежда и игла“, „Свещник и лампа“, „Пердето и вратата“, „Огледалото и стъклата“, „Лампата и свещта“, „Лодката и колата“, „Пиронът и огледалото“ – в преобладаващите варианти членувани, акцентиращи върху определеността на

героите. Подобна разновидност е вариантът „Метлата, тенджерата и чадърът“, където първите два персонажа са в опозиция с третия – победителя в спора. Две съчинения акцентират поуката още на ниво заглавие: „Мързелите нямат работа сред трудолюбивите“ – противопоставяне на ниво нравствени качества, и „Тиганът искал да се направи на това, което не е“. Само една ученическа басня е озаглавена абстрактно обобщено „Състезанието“ и двете героини – олицетворените тави готвачки, са с английски имена (Марта и Джеси) – пример за увеличаващия се дял на такива имена в родната ни езикова среда. „Надутата кола“ извежда на преден план само активния персонаж в спора, който е и победен в крайна сметка заради упоритостта на „разваления автомобил“ – отново преобладаващата сфера на положителните нравствени качества. Двете неозаглавени съчинения за брадвата и чука и за сейфа и за портмонето са определено написани и с победен речник. Те отговарят на жанровите изисквания, но са лаконични.

Третият вид на характеристиките на аналозите, използвани в ученическите басни, са аналогии за възстановяване на симетрията – на нравствено, социално и естетическо ниво, и аналогии за разрушаване на симетрията.

Първият тип аналогии, възстановяващи симетрията в разказа, са нравствени, социални и естетически.

Нравственото ниво е в синхрон с жанровите изисквания на баснята. Утвърждава се истинското приятелство – „Топка от прежда и игла“, добротворството – „Брадва и чук“. Симетрията се възстановява в този случай на базата на огледалния принцип – на доброто се отвръща с добро. По-често са проявени симетричните аналогии чрез отричащите се негативни качества – неуместното самохвалство; „Тиганът и мивката“, „Метлата, тенджерата и чадърът“; хитруването и мързелът пък са заклеймени на морално ниво. Поуката възстановява симетрията чрез противоположната аналогия на отричаното качество – истината побежда самохвалството, ленивият е наказан чрез сплашване (ще бъде сменен с друг – „Двата котлона“). Невръщането на услугата от страна на вратата, която е помолена от пердето, е пример за неблагодарността между хората. Засядането на лодката, искаща да е „на сухо“ като колата, на сушата води до нейното „побеляване“ – символ на безсилието, глупостта и страданието ѝ заради непосилните ѝ желания. Моралната санкция, възстановяваща симетрията в разказа, се проявява като осмиване на героя антагонист – „Недей много да се перчиш, за да не станеш зае смях“ („Метлата, тенджерата и чадърът“), като уплашване, стимулиращо назидателност и осъзнаване („Двата котлона“) и като загуба на

облога („Тиганът и мивката“). Преобладаващи са аналозиите в нравствената сфера – (0,98 %), което се обяснява с основния дидактичен патос на баснята. Морални сентенции са заложиени във всеки тип от този жанр, но с различни прояви и акцентуване.

Следват аналозиите в социалната сфера (0,56 %), като превес се дава на социално по-незначителните, но затова пък по-изобретателни персонажи. В спора между сейфа и портмонето побеждава по-малкият, но по-полезният. При свещника и лампата при спирането на електричеството превес има свещникът – символ на традиционното средство за осветление. С вяра стават шампиони дори и по-неопитните („Състезанието“). При двата котлона хитруващият е по-големият. Надутата кола е изпреварена от „разваления автомобил“ с упоритост. Състезанието е „за животи“ (отглас от компютърните игри). Вярата, упорството са нравствени качества, засилващи ценността на по-малките предмети.

Естетическите аналогии (0,42 %) засягат предмети, свързани с красотата в бита на хората. Лампата побеждава свещта (обърнат вариант на свещника и лампата, където водещ е социалният момент) заради това, че не е горделива, не се подиграва, а е кротка и достойна в преимуществата си. Спорът започва на естетическо ниво – „Виж – казала свещта, – каква стройна снага имам. А ти – кръгла си като снежен човек“. При спирането на електричеството „свещникът отново засиял“ – социално-нравствената победа е подсилена и на естетическо ниво. В стъklarския магазин парчето огледало сред множеството горделиви стъкла е като лебед сред грозни патета. На глупавия им спор „кое е по-хубаво и лъскаво“ огледалото се размива (жест и на умствено превъзходство) и отговаря, че много по-ценно е неговото свойство да отразява предметите и хората, а не само да „блещука“. При пирона и огледалото моралният победител е пиронът, защото огледалото красавец „упорства“ в самозабравата си, че е по-полезно за човека, а в него всичко се оглежда. Поуката на този разказ е, че без помощ (при малкото накланяне на пирона то се счупва на малки ненужни вече парченца) няма необходимото взаимодействие, нужно при всяка една съвместна дейност. Симетрията в разказа се възстановява чрез победата на морално по-красивия. При огледалото и стъклата се среща старогръцката „калокагатия“ – единството между външната и духовната привлекателност.

Симбиозата между нравствени, социални и естетически аналогии подсилва цялостната поука в басните и възстановява симетрията на финала.

Вторият вариант – на разрушената симетрия в басните – се проявява чрез изграждането на образите в една посока („Двата котлона“) и се възстановява чрез поука (логическо умозаключение, не чрез метафора). При котлоните съперници и двата работят, но по-големият решава да помързелува. Метлата и тенджерата спорят кой е по-полезен за стопанина си. Завалява дъжд (отключващо събитие), изпъква ценността на най-скромния (чадъра). Свещите първо изгарят, донасят нови и при липсата на ток свещникът става единственият изход от създалата се ситуация. Сейфът не служи на собственика си за разлика от попрактичното портмоне, затова се освобождават от ненужната, но горделива вещ. Топката от прежда е спасена от иглата от безбройните котешки игри, по-късно иглата е спасена от преждата. На същия принцип е и баснята за взаимната помощ между брадвата и чука. Изградените в една посока образи разрушават симетрията в разказа чрез отключващото събитие (разговора между двете съседки – „Двата котлона“) – спорът достига кулминацията си, но при осъзнаването на отрицателния персонаж или при тържеството на справедливостта чрез поука се възстановяват хармоничните отношения в баснята.

Все още в съзнанието на дванадесетгодишните ученици изграденият образ не може да има необходимия преносен смисъл, за да е възможно чрез метафора да се обърне смисълът. Поради това петокласниците изграждат образа в една посока – възстановяват симетрията на нравствено, социално или естетическо ниво или разрушената симетрия (породилият се спор) се възстановява чрез умозаключение, не чрез метафора чрез финалната поука, изразена чрез сентенция. Учениците в прогимназиалната степен на обучение с характерното им предметно-реалистично мислене не могат все още да обръщат смисъла, ако не излязат извън разказа и не си послужат с умозаключения по аналогия. Следователно тази аналогия е изключително полезна за тях, защото постепенно ще развива мисленето им по посока логичност и метафоричност.

ЛИТЕРАТУРА

- Баева 1972:** Баева, С. Българската басня – начало и развой. // *Български език и литература*, 1972; № 2
- Виготски 1978:** Виготски, Л. *Психология на изкуството*. София, 1978, 162.
- Николова 1979:** Николова, Ю. Баснята в българската възрожденска литература. // *За литературните жанрове през Възраждането*. София, 1979.